

TERMOMETROA

SACHA ROSERO

«Kitxua biziberritzea posible dela ikusi dugu Katalunian eta Euskal Herrian»

Euskal Herrian izan dugu berrikitan Sacha Rosero (Otavalo, Ekuador, 1970). Kitxua da eta informatikaria, hizkuntzak biziberritzeko estrategiei buruzko graduondo ikastaroa iaz HUHEZIn egina. Handik hona, kitxua biziberritzeko lanean murgildurik bizi da, Kataluniako eta Euskal Herriko esperientziak lagungarri.

| MIEL A. ELUSTONDO |

Argazkiak: Zaldi Ero

Kitxuaz hitz egin behar diguzu, zuen hizkuntzaren egoera Ekuadorren.

Orain dela 40 urte zuek zeundeten bezala gaude gu orain Ekuadorren. “Hitz egidazu kristauera... Zuen hizkuntzak ez du deusetarako balio... Laborarien hizkuntza da... Ez du unibertsitaterako balio...” Oinarrizko hezkuntzan ez da kitxuarik irakasten, lau herri-egunkari ditugu eta batek ere ez du kitxuaz publikatzen, 50 irрати-emisore ditugu baina bakarra elebidun —ezta kitxua hutsez ere!—, lau telebista kate eta batek ere ez du saiorik kitxuan... Horregatik esan dizut orain dela 40 urte zuek zeundeten bezala gaudela. Eta, naski, zuek orain duzuen egoera dugu helburu.

40 urte atzera.

Orain dela urtebete hasi zen dena. Garabide elkarteak, euskararen biziberritzeari buruzko jardunaldiak antolatu zituen, azken hamarkada hauetako prozesua azaldu zigun, zer egin den, zer den hizkuntza baten biziberritzea. Ikastaroa antolatu zuen eta hizkuntza minorizatuak dituzten zenbait komunitateko ordezkariak gonbidatu zituen: maia, aimara, ketxuera, kitxua... Amazonian oihanaren ekialdean ehunka hizkuntza daude, desagertzen ari direnak. Bada, iaz arte ez nekien! Ni, izan ere, informatikaria naiz, Internet bidezko marketina dut lana, baina ikastaro hartan izan nintzen...

Kitxua zara.

Bai, kitxua indigena. Hiru milioi laguneko giza taldea gara kitxuak, Ekuadorreko Andeetan bizi gaituzu. Gure hizkuntza, berez, jetxuatik dator, hots, Peruko hizkuntzatik, edo tahuantinsuiotik. Tahuantinsuo, espainiarren konkista baino lehen, Argentinako iparralde, Bolivia, Peru, Ekuador eta Kolonbia hegoaldea zen. Hori dena zen Inka inperioa, eta jetxua zuten hizkuntza “ofiziala”. Jetxuaren eta karank-en nahastetik —gure herri hizkuntza karanka baitzen garai hartan—, sortu zen kitxua. Ketxuaren parte da, nahi baduzu, nola diren valentziera eta mallorkera katalanarenak. Ber gauza dira kasik.

Hizkuntza minorizatuak

“AFRIKAKO GOSEA, ur hornidurak han eta hemen, kooperazio proiektuak, on da horiek laguntzea. Baina zer da Euskal Herriak egin duen gauzarik handiena? Hizkuntzaren biziberritzea. Hortaz, zertan ez dute hemengo erakundeek bereziki hizkuntza minorizatuak biziberritzen laguntzen? Munduan ehunka, milaka dira milenio honetako erronkei aurre egiten ari diren askotariko entitateak. Zergatik ez duzue hemen

zer edo zer berezi egiten, hizkuntza horien alde? Gainerako entitateek egiten dituzten ohiko kolaborazioak ez bezalakoak abiarazi, alegia. Jon Sarasuari esan nion, inportantea dela hemen zuek jakitea, euskararen biziberritzea adibidetzat dugula beste hizkuntza batzuen kasuan. Kitxuarenean, esaterako. Utzi alde batera Euskal Herriari egin zaion publizitate eskasa, kontrako esamesak, eta balia dezagun irudi positiboa”.

Zenbat zarete kitxua hiztunak?

Hiru milioi Ekuadorren, eta lehen Tahuantinsuo zen horretan, Latinoamerika guztian, hamahiru milioi gara, gutxi gorabehera. Asko. Edo nahikoak! Elkarrizketa prozesuan murgilduta gaude, kitxua panamerikarra egiteko asmotan, han ere nazionalismoak kopiatu baititugu. “Ez, ni ez naiz perutarra, nire hizkuntza diferentea da!”. Eta gisakoak. Batzen bagara, zer edo zer gara. Bat egin ezik, deus ez. Hamahiru milioi izan, edo hiru milioi... Latinoamerika osoa hartzeak indar handia du ekonomikoki zein politikoki.

“Ez kapela, ez pontxito, ez alpagata... ezer ez da gurea, hizkuntza besterik!”

Ekuadorreko hiru milioiak gune bate-ratuan zaudete, ala barreiatuak?

Komunitatetan sakabanaturik. Ekuadorren hiru dialekto ditugu: iparraldeko kitxua —han da Quito—, erdialdekoa, eta hegoaldekoa. Baina bat bera da hizkuntza, esan dudanez. Adibidez, “txakur” esateko, guk *allku* esango dugu, eta hegoaldean, berriz, *axku*. Eta orain dator galdera: “Nola idatzi?” Kar, kar, kar... Duela hamar urte idazkera normalizatzeko prozesuari ekin zioten, eta aldi berean, nazio mailako hezkuntza elebiduna abiarazi zuten —gaztelania eta kitxua—, eta horren

karietara, kitxua batua egin zuten. Egina dago.

Hezkuntza elebiduna esan duzu. Kitxua irakasten da, beraz.

Landa eremuko eskoletan, nekazari herrietan...

Bigarren mailako eskoletan, esan nahi duzu?

Horixe. Eta emaitza ere katastrofiko da. Eskola elebidun horietan ari diren haurrek ez dute irakasle bat besterik. Alegia, irakasle bakarra, eta gela bakarra: hantxe dituzte lehen mailatik seigarrenera bitarteko ume guztiak. Ikasleok hiriko eskolara jo nahi dutelarik, ezin dute, ez dute mailarik. Pentsatu ere ez unibertsitatera sartzerik. Nire irudiko, eredu horrek porrot egin du. Guk bestela egin nahiko genuke, hemen egin duzuen bidea egin.

Zein bide?

Hiru hilabetez izan ginen iaz HUHEZIn, Arrasateko unibertsitatean. Garabidek itzel egin du lan. [Xabier] Mendiguren eta beste. Ezagutu genituenean konturatu ginen; prozesua bideratu duten eminentziak dira! Beraien esperientzia kontatu ziguten, beraien jakintza gurekin partekatu zuten. Hedabideak garrantziko dira, baina hezkuntza da oinarri, eta irakaskuntza ereduak: A, B eta D. Horren arabera ari gara gu Ekuadorren. Egitasmo bat abiarazi dugu, Kitxu sisai izenekoa, hau da, “kitxuaren loratzea” esan nahi du. Gure plangintzaren arabera, bospa-

“Orain dela 40 urte zuek zeundeten bezala gaude gu orain Ekuadorren: ‘Hitz egidazu kristauera... Zuen hizkuntzak ez du deusetarako balio... Laborarien hizkuntza da... Ez du unibertsitaterako balio...”.

sei urte barru kitxua irakatsiko da probintziako 600 eskoletan, bigarren hizkuntza H2 bezala. A eredu, finean, baina lehenengo urrats moduan. Hamar urtean, kitxua ikastola sortuko dugu. Ez dakigu zein izen emango diogun, baina horixe izango da, kitxua ikastola.

Hamar urte zain egotekoak zarete?

Ez baitugu irakaslerik! Gure hizkuntzan irakatsiko duten irakasleak behar ditugu eta, horretarako, prestatu egin behar ditugu lehenengo. Hemen gertatu zen bezala.

HUHEZIn egin dudana hilabeteetan horixe ikasi nuen, hizkuntza bihotzez sentitu beharra dagoela, hizkuntzak kulturaren duen garrantziaz jabetu. Esan dizut, ni informatikaria naiz, Bartzelonan bizi izan naiz orain dela gutxi arte. “Indigena naiz” esaten nion neure buruari –horra nire kapela, nire pontxitoa, gure janari berezia...–, baina ez nion hizkuntzari opa. Orain, aldiz, konturatzen naiz kapela Italiakoa dudala, ez dela gurea. Alpargatak, Espainiako ohitura ditugu. Jantzita daramatzadan prakak, berriz, jantzera behartu gintuzten, esklabo egin eta lanera behartu gintuztenean kaxmirrak egin genitzan Europara ekartzeko. Hau ez da gurea, hura ere ez... Ezer ez da gurea, hizkun-

tza besterik! Hizkuntza galtzen badugu, kulturaren gunea galduko dugu. Hizkuntzaren bidez bizi gara, bizi da gure kultura. Kultura guztiak ahozkoak izan ditugu, hizkuntzaren bidez transmititu dira. Hizkuntza batean edo bestean egin transmisioa, esanahi ezberdina du, guztiz.

Horrela iritsi zara Euskal Herriraino.

Bai. Uste dugu garrantzizko dela prestatuko ditugun irakasleek hizkuntzaren militanteak ere sortzea. Hori ikusi dut nik. Unescok, esaterako, galtzeko arriskuan dauden

“Zuen zuzendaritza teknikoa nahi dugu, egin dituzuen okerrak guk ez egiteko”

hizkuntzen zerrendan jarri gaitu, ez dago belaunetz belauneko transmisiorik! Gure aitaita-amamak “*Yanga ximi*” esatera behartu zituzten, hau da, “balio ez duen hizkuntza”. “Hitz egin dezagun *yanga ximi*” Behin eta berriz eta askotan esaten zuten hori! Baina ez da horrelakorik, *runga ximi* da, hau da, “gizakia- ren hizkuntza”. Orain, familiek, onbeharrez, ustez, gaztelaniaz hitz

egiten diete beren seme-alabei, etorkizun hobe izango dutelakoan, gurasoek beraiek bizi izan duten lotsa bizi ez dezaten. Horien umeak landa eremuko eskoletara iristen direlarik, ez dakite kitxuaz hitz egiten. Esaterako, geu gara kitxua hitz egiten duen azken belaunaldia. Ondotik datorren belaunaldia, hiztun pasiboa da. Eta hirietan hazi direnek bihirik ere ez dakite kitxuaz.

Egiten duzun lanaz ari zarela, “gu” diozu. Nor eta nor zarete “gu”?

Kitxuaz hitz egiten duen belaunaldia gara, gureaz ez beste kultura batzuk ezagutzeko aukera izan duena. Batzuek Euskal Herriko egoera ezagutu ahal izan dugu, eta hizkuntza bat biziberritzeko modua dagoela ikusi. Euskara, katalana, hawaiiera indartu eta normalizatu daitezkeela ikusi dugu, hizkuntza biziberritzea posible dela. Arlo ezberdinetan lanean ari den jendea gara, soziologo, informatikari, ekonomialari. Gurekin batera, erakunde pribatu eta publiko zenbait, kitxuaren alde zer edo zer egiten ari direnak, edo egiteko interesa dutenak. Ni neu, esaterako, Runa patxa elkarteko burua naiz, GKE bat, Katalunian sortu genuena duela bederatzi urte.

Ez zarete hasiberriak, hortaz.

Kultura sustatzen hasi ginen Bartzelonan, hizkuntzaren irakaskuntza, hitzaldiak... askotariko kultur ekitaldiak antolatzen jardun dugu. Azken bi urteak, berriz, hizkuntzari lotu gatzazkio erabat. Heldu egin gara gu ere!

Katalunian lanean hasiak, uste nuen Ekuadorren salbatu behar zela kitxua. Hil ala biziko egoeran liteke zuen hizkuntza.

Txepetxek dioenez, hiru belaunalditan galtzen da hizkuntza, eta hiru belaunalditan berreskuratzen da. Azkeneko hiztun belaunaldia gaituzu, eta gure ardura da galera prozesua iraultzea. Gure ondotik datorren belaunaldiak lanak izango ditu, zailtasun handiak. Guk kitxua hitz egiten dugu. Haiek ez.

Kitxua hiztuna zu, Bartzelonan!

Hogeita bat urte daramatzat atzerrian. AEBak, Brasil, Venezuela,

Afrika, Espainia... Gure egitasmoa tarteko, Ekuadorren izan nintzen orain dela bederatzita hilabete. Han da borroka zelaia, badaikit. Eta, orain, ekonomi krisia, eta beste egoera bihurri batzuk tarteko, hara noa bizitzera. Kito da. Han borrokatu behar da. Lan handiena egiten duen taldea ere Otavalon da. Guk denok Kitxua xum osatzen dugu. Kitxua xum-ek esan nahi du "bizi gaitezen kitxuaz!", "izan gaitezen kitxual!". Erakunde horrek zuzenduko du prozesu osoa. Partidari hasiera eman diogu, baina ez gara bakarrik ari, jende mordoa ari da kolaborazio lanetan. Geu ari gara partida jokatzen, baina Kataluniako Generalitatearen aholkularitza juridikoa dugu, hango Hizkuntza Politikarako Zuzendaritzaren babesa. "Dirurik ez dago orain, baina katalana normalizatzeko bidean egin ditugun urratsak zuekin partekatzeke eragozpenik batere ez dugu. Alderantziz, gutxienez hori egin behar dugu". Zuzendaritza teknikoa nahi dugu, ez besterik, hemen egin dituzuen okerrak ez egiteko guk. Eta berdin Euskal Herrian. Gure hizkuntzaren biziberritzeak antz handiagoa du euskararenarekin, katalanarenarekin baino. Hasteko, kitxua ere ez baita hizkuntza erromanikoa. Katalanaren eta euskararen arteko nahaste bat behar ko genuke, normalizazio prozesuari dagokionean. Guretzat nahitaezkoa da elkarlana. Galdutzat ematen genuen kitxua biziberritzea. Inposible bat genuen, ezinezko, eta, aldiz, posible dela ikusi dugu.

Otavallo, indigena juduak

"NI BEZALA JANTZITAKO JENDEA, ile luzea, plazarik plaza saltzaile... Otavallo gara. Gure musika eta artisautza harturik gabiltza munduan. Saltzaile kualitate nabarmen hori duen komunitate indigena bakarra gara. 'Indigena juduak' gaituzu, munduko lau korderretan ikusiko gaituzu, gure produktuak salgai. Gizarte kapitalista baten baitan bizi gara, eta dirua duenak boterea du. Guk, bestal-

de, gure buruak hezteko aukera izan dugu. Orain dela bost belau-naldi, berriz, ez genuen hezkuntza eskubiderik, galarazia genuen eskolara sarrera. Gurean osaba-izebak izan ziren eskolara sartzen lehenak, unibertsitatera iritsi zirenak. Harrezkero, bidea egin dugu, eta gaur egun otavalloak zoko guztietara iritsi gara. Badituzu ekonomialariak, abokatuak, medikuak, ingeniariak..."

Zertan da agintea Ekuadorren? Kitxuekiko sentiberatasunik badu, kontzientziarik, konpromisorik?

Andetarrak gaituzu, eta, andetar garenez, patxamama dugu sineste, lurra sinesten dugu, planetaren energia. Ez da sinestea bakarrik, badakigu bizirik dagoela, gainerako izaki bizidunak bezala. Egiten dugun guztia, sineste horrekin batera egiten dugu: denbora-lekuak, alegia. Gure ekipotan, *yatxa*-k ere baditugu, txamanak hemen, lider espiritualak. Ongi eza-gutzen dute gure kultura, eta haien jakituria ere gure proiektuan integratu nahi dugu, hizkuntz proiektua da gurea, baina kulturala ere bai. Horren arabera, ematen du agintea gure alde jartzeko garaia heldu dela.

Zer esan nahi duzu?

Juridikoki, lege babesa dugu. Hamar hizkuntza hitz egiten dira Ekuadorren. Kitxua da nagusi. Konstituzioaren arabera, kitxua hitz egiten den lekuetan, hizkuntza koofiziala da.

Hortaz, ez gara estatuaren kontra ari. Duela urtebete, berriz, hezkuntza lege berria onartu zuten, Correa lehendakari zela. Gauza on asko ari da egiten Correa. Boterea kudeatzeke modua ez zait gustatzen, baina ongi ari dela lanean esango nuke. Hezkuntza lege horretan, honela esaten da hitzez hitz: "Ekuadortar guztiek dute hezkuntza beren hizkuntzan jasotzeko eskubidea". Jakina, ez du esaten noiz, nola, non ez nork finantzatu duen, baina marko juridikoa ezarrita dago. Generalitatearen Hizkuntza Politikarako Zuzendaritzan esan zidatena: "Marko hori gabe egin dugu guk egin dugun guztia. Horra oraindik, Espainian, ministroa, 'Katalan umeak espainoldu nahi ditugu' esaka. Zuek, marko hori duzuelarik, lan zoragarria egin dezakezue". ■

Elkarrizketa osoa argia.com-en dago.

Euskal Herriko Unibertsitateko Euskara Zerbitzuak 2003an abiarazitako ekimena da ZIO (Zientzia Irakurle Orentzat). Bizkaiko Foru Aldundiaren laguntzari esker urterik urte osatuz doa ZIO bilduma.

Zientziara hurbiltzeko liburu erakargarri eta erabilgarriak eskainiz, euskara eta jakintza uztarturik jartzen dira edonoren esku.